

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Martina Dvořáka *Metafora v díle Vladimíra Holana*

(doktorské studium, FF JU, program Dějiny novější české literatury)

Předložená disertační práce se skládá ze dvou částí. V té rozsáhlejší, Metodologické části, nabízí souhrnný a pro české prostředí nesporně přínosný komentovaný přehled základních pojetí metaforiky: Aristoteles jako zakladatel substitučního pojetí; Max Black jako syntetizátor interakčního pojetí; Donald Davidson jako popírač veškerých dosavadních pojetí; doplněný o exkurz ke kognitivnímu pojetí George Lakoffa a Marka Johnsona a k teoriím řečových aktů. Následuje kratší část Případové studie, která analyzuje ze tří úhlů pohledu poezii Vladimíra Holana. Jde o práci nesporně originální, a to i ve významu práce svérázné a kontroverzní, která může podněcovat k ostražitosti před příliš zaběhanými a zautomatizovanými předpoklady literární vědy, ale stejně tak může také iritovat neochotou či neschopností dodržovat standardy argumentace a výkladu v oblasti literární vědy. Autor jako by svým textem chtěl ilustrovat jednu z Davidsonových tezí, k nimž se hlásí – že emocionální i veškerý jiný účinek textu na vnímatele je důležitější než samotné významy, které jsou v textu slovně artikulovány. Proto se asi i čtenáři této práce budou výrazně lišit ohledně jejího hodnocení. To své slovně vyjadřuji v následujícím textu, který prokládám kurzívou značenými otázkami, na něž bych chtěl během obhajoby slyšet explicitní odpovědi.

Práci jako celek vnímám určitý řečový akt, který chce něčeho dosáhnout – znejistit ustálený a letitý způsob uvažování a mluvení o něčem, ať už jde o teoretický problém metafor, anebo o způsob výkladu konkrétního básnického díla. Tento subversivní tón je mi sympatický. Tím spíš mi ale vadí, že práce ztělesňuje i celou škálu klišé, floskulovitých vyjádření a konvenčních myšlenkových postupů, aniž by bylo zjevné, zda mají vyjadřovat ironii, anebo zda jejich obnošenost sám autor naopak nepocituje.¹

---

¹ Viz třeba již vstupní věta Metodologické části: „Je v podstatě nemyslitelné se jakoukoliv teorií metafor zabývat, aniž bychom alespoň v hrubých obtazích nezhodnotili teoretický přínos jednoho z nejvýznamnějších antických filozofů, Aristotela ze Stagiry“ (s. 14). Mám to číst vážně, anebo se mám pobaveně usmívat? Ano, literární věda se často takovýchto floskulí dopouští – s vážnou tváří a seriózní dikcí se dopouští tvrzení, která se při jen letmém pozastavení vyjeví jako nesmyslná: Jistěže existují desítky přínosných knih na téma teorie metafor, které byly napsány, aniž by jejich autoři považovali za nutné hodnotit teoretický přínos Aristotelův.

Obdobnou nedůslednost vnímám i v celkovém nastavení rámce pro téma, jímž se chce zabývat. V úvodní pasáži Martin Dvořák vysvětluje, že pod pojmem metafora míní (v duchu anglofonního pojetí) veškerá figurativní pojmenování neboli tropy, čili nejen metafory v užším slova smyslu, ale i metonymie. Tato širší vymezení metafory je jistě funkční a přijatelné; nikde v práci ale ani letmo nepadne, zda se pod takto širokým pojetím skrývají i pojmenování symbolická jako další podstatná kategorie figurativních pojmenování, anebo zda celá práce řeší skutečně jen pojmenování metaforického, a nikoli symbolického typu.

Podobně problematickým se může jevit i náčrt cesty od Aristotela až k Davidsonovi, Searleovi a Papouškovi. Ani slovem tu není reflektováno, že mezi Aristotelem a Blackem je celá škála nosných a vlivných pojetí obrazného jazyka (Giambattista Vico, G. W. F. Hegel, F. Th. Vischer, B. Tomaševskij; R. Jakobson je zmíněn jen letmo a v té nejkonvenčnější souvislosti, totiž s rozčleněním typů afatických poruch). Pochopitelně že není možné a ani účelné zmapovat a verbálně shrnout celou tuto problematiku. Jenže ono to má pak své důsledky: Max Black, vykládaný jen v návaznosti na I. A Richardse, ale bez vědomí celé kontinuální tradice, v níž se substituční pojetí už od konce 19. století postupně opouštělo (jak je vidět i na uvažování o metafoře u Jana Mukařovského, které také není v práci byt' jen letmo zohledněno) se potom jeví jako nesrozumitelný a pomatený blouznivec, který se vydal slepou uličkou.

Tak jako je bez vysvětlení z kontinuální tradice uvažování o figurativním jazyce apriorně a autoritativně vybráno jen několik – výše zmíněných – pojetí, je podobně snad až příliš reduktivně přednastaven i výkladový přístup k těmto pojetím. Martin Dvořák čte Maxe Blacka či Lakoffa s Johnsonem a jejich pojetí se mu nelíbí (k tomu se ještě dostaneme – i tato rétorická figura je oblíbeným výkladovým postupem Martina Dvořáka, tak se k ní s dovolením také uchýlím). Ale nesrozumitelnost či nezřetelnost přisuzuje – synekdochicky – celému Lakoffovi s Johnsonem, i když čte jednu jedinou jejich knihu. Příklad: „V jejich práci [v Lakoffových a Johnsonových *Metaforách, kterými žijeme* – vložil PAB] jsem nikde nenašel zmínku, jak pojmy jako takové vlastně vznikají“ (s. 61). To, že na něco nedává určitá teorie či koncept odpověď v jedné knize či článku, neznamená nutně, že ji nechce či není schopná poskytnout tak vůbec. Lakoff napsal desítku dalších knih a třeba problém vzniku pojmů (*concepts*) řeší v některých z těch dalších knih; možná ne úplně uspokojivě, a proto se kolem toho řetězí debata desítek dalších, kteří o tom taky píšou články a knihy. I jeho spoluautor Johnson se k této problematice vyjadřuje, např. v knize *The Body in the Mind: The Bodily*

Basis of Meaning, Reason and Imagination (1987). Výklad Martina Dvořáka ovšem používá ego-centrickou figuru: Je tu filozofův text, který se mi dostal do ruky, a jsem tu já, jeho čtenář. Takto čte Aristotela, Blacka, Lakoffa s Johnsonem i Davidsona. Jen u Searlea se opře i o výklad Vladimíra Papouška. Nikde jinde se ani trochu nezdrží poohlédnutím po těch, kdo tyto respektované autority dále vykládali a produktivně domýšleli, jejich pojetí precizovali a posouvali. Martin Dvořák čte knihy, které si vybral, jako Bibli – a je pak zklamán, že v nich na rozdíl od ní není všechno a že tedy sám musí ustanovit, které se takovým biblickým parametrum nejvíce blíží.

Výše zmíněné zanedbávání širších kontextů představuje dílčí výtky, týkající se spíše výkladového stylu. K disertaci mám ale i jednu výtku zásadní, a tou je volba vlastní výkladové pozice: Pokud něco připomíná, tak pozici fotbalového fanouška, který hovoří o kvalitách jednotlivých hráčů, ale hodnocení se mu zcela důsledně rozpadá na pozitivní a negativní podle toho, zda jde o hráče z jím milovaného, anebo naopak nenáviděného týmu. Čtení teoretizací problému metafory se v tomto podání jeví ne jako výklad vedený snahou porozumět všem, ale jako záležitost víry a deklarace určitého kréda. Max Black a jeho obecně dodnes uznávané a rozvíjené interakční pojetí metafory je tu – poté, co bylo velice pěkně, zřetelně a s porozuměním představeno – na závěr ostrakizováno za pomoci těch nejjednodušších rétorických prostředků: Blackovy uvedené teze „zůstávají otázkou domněnek“, jeho způsob myšlení je Martinu Dvořákovi „záhadou“ (vesměs s. 39); a o kus dál – problému nejspíš nerozuměl ani Black, nebo mu špatně zredigovali jeho text (s. 40). Stejně tak beznadějně – opět po docela chápavém výkladu – v závěrečném hodnocení dopadnou Lakoff s Johnsonem: „Pokud si zrekapituluji Lakoffovu a Johnsonovu práci, pak mi z ní není jasné, co je tedy vlastně metafora, dokonce se domnívám, že ani oni si tím nejsou úplně jisti“ (s. 62). Ti špatně něco tvrdí, ale jejich koncepty jsou jen domněnkami, jimž chybí jakýkoli důkaz. Nu a proti nim stojí obdivovaní „naši“ borci, kteří si ve všem jistí jsou, tedy Davidson a Searle. Když pak dojde na konfrontaci (polemická Blackova odpověď na Davidsonovo pojetí, které odmítá jakýkoli specifický význam metafory), vyzní souboj zcela jednoznačně: Blackovo pojetí je zatraceno za pomoci série denunciačních označení: „doklad Blackova „zoufalého“ pokusu o „vyvrácení“ Davidsonových závěrů“ (s. 49); „Black pro mě zcela nepochopitelným způsobem argumentuje, že...“ (s. 50); „Co přesně touto poznámkou Black myslel, je dle mého mínění absolutně nejasné“ (s. 50). A oproti tomu ční Davidson jako idol a hrdina: „Davidson má pravdu v tom, že“ (s. 51); „S Davidsonem jsem zajedno i v tom, že“ (s. 51). Tato figura,

kdy se Martin Dvořák napasuje do pozice fanouška, který je ale zároveň soudcem zápasu mezi oběma pojetími, je myslím nejslabším stránkou celé práce. Říká si totiž o to, že jako čtenáři začneme fandit těm „slabším“, prohrávajícím. A bude nás napadat: Není-li Martinu Dvořákovi nad Lakoffem a Johnsonem jasné, co vlastně metaforou míní a jak ji vymezují, jistě u obdivovaného Davidsona zřetelnou definici metafory našel. *Mohl by tuto Davidsonovu definici metafory při obhajobě předložit? Je Davidsonovo tvrzení, že metafora význam nemá, ale je do ní uměle vkládán, něčím jiným než „domněnkou“, podobnou těm Lakoffovým a Blackovým, anebo v Davidsonovi našel i ten žádaný důkaz? Bylo by možné tento Davidsonův důkaz při obhajobě předvést? V čem je z hlediska interpretačního využití výhodnější a účelnější opustit tradovaný sémantický koncept, jež ztělesňuje Blackovo interakční pojetí, které předpokládá jakobsonovský „jazyk v akci“, kdy metafora vzniká a působí díky napětí mezi ohniskem a rámcem (Black) či díky prolnutí konotačních okruhů tam, kde se denotáty neprolínají (Mukařovský či Barthes), a přiklonit se k pojetí, které říká, že metafora je výlučně záležitost použití, která žádnou specifickou sémantiku nezná? Je metaforické vyjádření díky svému školiteli v disertačním Poděkování prostřednictvím formulace „bez jehož pomoci a poskytnutého zázemí bych během svého studia nezvládl napsat ani řádku“ (s. 6) skutečně jenom záležitostí použití (tedy nutností splnit diskursivní požadavek „na tomto místě je třeba poděkovat“), anebo tím přece jen autor říká něco jiného, než kdyby děkoval zcela jinými slovy?*

Abych předchozí výlet na pole diskursu o kopané využil, dovolím si připomenout, že součástí tohoto diskursu je kromě oblíbených entit typu „srdíčko“ či „šťěstíčko“ i výraz „s pokorou“ (jen namátkou z rozhovorů s trenérskou hvězdou Jindřichem Trpišovským: „Do derby jdeme vždycky s pokorou“; „Každý den přistupuji k šatně s velkou pokorou“). Právě tato entita mi v práci Martina Dvořáka bohužel výrazně chybí: Když Maxe Blacka či Lakoffa s Johnsonem obviňuje z toho, že něco nedomysleli, ba ani vyjádřit pořádně nedokázali, nemělo by ho napadat, že když už stovky, ba tisíce akademiků před ním pochopili dané texty jako srozumitelné a produktivní, je možná chyba spíše na straně příjemce než na straně odesílatele sdělení? Ukázkou, jak snadno může k neporozumění dojít, je myslím i pasáž ve výkladu Aristotela, kdy autor od jeho pojetí metafory přejde nápaditě k domýšlení problematiky neologismů a jako výchozí příklad pro vlastní úvahy si vezme výraz „minisukně“ (s. 52n), s nímž operuje jako s novým výrazem pro již existující fakt „krátké sukně“. Samotná argumentace je pěkná, ale poněkud se myslím bortí prostým a zcela přehlednutým faktem,

že synonymem minisukně není malá sukně, ale krátká sukně. Ne každá sukně, která je někomu malá, je přece minisukně; analogií z mužského světa – mám-li na sobě malé kalhoty, projevuje se jejich nedostatečnost jinak, než mám-li krátké kalhoty. Touto odbočkou chci vyjádřit, že obviňovat někoho, že mi jeho výrok nedává smysl, je vždy snazší, než hledat, v čem by ten smysl mohl být. Viz tuto pasáž o Lakoffovi a Johnsonem:

„Autoři uvádí trojici vět: „Jindra je v kuchyni.“ + „Jindra je v Lidové straně.“ + „Jindra je v rozpacích.“ Pouze první zmiňovaná prý není strukturována metaforicky, ostatní dvě jsou údajně případy strukturace na bázi metaforického pojmu. (Lakoff, Johnson 2014, s. 78) Jak to? Autoři tvrdí, že poslední dvě věty si konceptualizujeme na základě jevů fyzických, byť jde o nefyzické jevy. To je argumentace, která mi vůbec nedává smysl.“ (s. 62).

Věřím, že když se všichni členové komise na citovanou argumentaci Lakoffa s Johnsonem soustředí, přijde jim zcela zřetelná a smysluplná: kuchyň je prostorem fyzickým, politická strana ani stav mysli prostorem fyzickým nejsou; protože ale výraz „být někde“ se z kognitivního hlediska po staletí primárně s fyzickým prostorem pojil, promítáme si toto fyzično i do spojení, kde z doslovného hlediska absentuje, čímž metaforický princip, jehož jádro spočívá v předložce „v“, vzniká. Člověk by prostě čekal, že když už mi to smysl nedává, vezmu do ruky některou ze snadno dostupných knih či studií Ireny Vaňkové, a tam si rozvinutější vysvětlení najdu, a ne že budu světu hrdě vystavovat na odiv, co vše mi nedává smysl.

Od Davidsona přejde Martin Dvořák ke konstruktivnímu řešení, protože i on musí připustit, že Davidsonův výklad je spíš provokativně popíračský a že chce-li z teoretické debaty získat nějak použitelný výkladový nástroj, který by se mu hodil na holanovský materiál, nevystačí pouze s Davidsonovým tvrzením, že metafora nemá žádný kognitivní obsah a její význam se vyčerpává doslovným významem slov v ní použitých. Martin Dvořák tedy odmítne Blackovu propozici kognitivního² obsahu a cestou domyšlení Davidsona se dobere k pojmu kognitivní zkušenosti, který má být nosnější. S ním i opakovaně pracuje, ale bohužel jej – podobně jako v jeho očích selhávali dřív Black či Lakoff – nikde nevymezuje. Proto si o něm lze udělat jen dílčí představu, která navíc není zrovna líbivá. Z roztroušených poznámek k pojmu, jako např. na s. 62, lze vyvodit, že pod pojmem se skrývá jakási

---

² Dobře, kdy původní pojednání o modelech a metaforách, psal, by asi odpovídal spíš překlad poznávací (ve smyslu určený k poznávání), protože kognice a kognitivní vědy se měly teprve konstituovat v dalších desetiletích.

představa autorovy zkušenosti, jež je skrze dílo přenesena k vnímání a konfrontována s jeho zkušeností – vnímání si může svou dosavadní zkušenost obohatit o to, co mu nabízí dílem vyjádřená autorská zkušenost. Pokud to dobře chápu, připomíná to trochu Schleiermacherovu představu, vytvořenou v kontextu romantické estetiky počátku 19. století. Namísto de-subjektivizované sémantické kategorie významu pak ale budeme nuceni pracovat s psychologizací, s autorským záměrem a s vírou v možnost vzájemného naladění. *Bylo by možné specifikovat, jaké výhody nám toto řešení, kdy dobře uchopitelnou sémantickou kategorií (význam či kognitivní obsah) nahradíme touto poněkud spiritistickou kategorií, přinese? Anebo jak jinak si náplň a fungování onoho nespecifikovaného konceptu kognitivní zkušenosti autor představuje?*

V tomto ohledu cítím lítost, že Martin Dvořák pak tuto kategorii, která vyznívá završení celé metodologické cesty, nepoužil soustředěněji ani při výkladu Holanovy tvorby – že tedy nevidíme její fungování v interpretační praxi. A v oné závěrečné třetině práce nepoužil ani leccos z toho, co předtím řešil v teoretické podobě. Což není zcela neobvyklé, ale klade to další otázku: *Pokud katarzí disertace mělo být zaujetí Davidsonova stanoviska, které z metafor činí zcela obyčejnou sekvenci slov s jejich doslovnými významy, proč pak v názvu práce stojí právě téma Holanovy metaforiky? Nefungují-li metafory nikterak jinak než doslovná básnická pojmenování, není přece žádný důvod je vyhledávat, izolovat v textu a věnovat jim specifickou pozornost. Šlo by stejně tak dobře napsat disertaci o prvních řádcích Holanovy poezie, o lichých slovech v básních či o dalších mechanicky vylenitelných jednotkách, není-li mezi nimi v básni rozdíl a všechna slova tam mají jen doslovné významy. Příkladové studie se metaforice částečně věnují, ale zároveň každá z těch tří má jiné dominantní téma a pozornost Holanově metaforice těmi studii jen tak prochází ruku v ruce s pozorností věnovanou motivům, tématům či rytmu. Jinak řečeno: *Jaký je tedy vztah první a druhé části disertace – ta interpretační část se mi totiž nezdá být aplikací tak radikálního stanoviska, jako je to Davidsonovo, ale nezdá se mi být ani založena dominantně na teorii řečových aktů, jež si najde výrazný prostor jen v kapitole o holanovské kritice. Je můj dojem, že se práce poněkud rozpadá na dvě části, mylný, anebo ne?**

Veškeré výtky zde vyjádřené by neměly snižovat fakt, že meritum práce nabízí funkční a produktivní výčet základních pojetí metafor a komentář k nim. Komentář, který tam, kde nepodlehne záhadné potřebě rozlišovat teoretické práce na andělské a ďábelské, je citlivý, často i nápaditý. Stejně jako příklady, s jejichž pomocí jsou některé postuláty domyšleny.

Celek práce tedy mého názoru splňuje nároky kladené na disertační práce na daném oboru a instituci. Proto tuto disertační práci **doporučuji k obhajobě**.

29. 5. 2020

Prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

Mgr. Martin DVOŘÁK
METAFORA V DÍLE VLADIMÍRA HOLANA
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Filozofická fakulta - Ústav bohemistiky

Velkou předností práce Martina Dvořáka je pozornost věnovaná tomu, jak se s fenoménem metafory (a obecně figurativního užívání jazyka) vyrovnávají autoři spjatí s anglosaskou tradicí filosofie jazyka. Způsob, jímž tento směr Martin Dvořák představuje, vychází z důkladné znalosti primárních textů a současně je všude zřejmé, že k teoriím metafory této provenience dokáže zaujmout kritický odstup a hledá v nich svou vlastní perspektivu. Řekl bych také, že tematizuje metaforu jako problém současného teoretického diskursu téměř ve foucaultovském smyslu „problematizace“, to jest hledá (jakkoli implicitně) odpověď na to, proč a jak se to či ono (zde: přímé a nepřímé pojmenování, vztah jazyka a zkušenosti) stalo v určité době problémem. To je však spíše pozadí, proti kterému vyniká na jedné straně Donald Davidson a jeho razantní vstup do diskuse o obrazném způsobu vyjadřování, na druhé straně teorie řečových aktů (Austin, Searle). Jedno i druhé pak ústí do úvahy o „kognitivní“ funkci metafory; Martin Dvořák však toto pojetí modifikuje: nejde tolik o kognitivní obsahy, jako spíše o zprostředkování kognitivní zkušenosti, což je možné demonstrovat prostřednictvím interakční teorie, ač ani ta autora disertace cele neuspokojuje, a proto je řešením určité *zprostředkování* mezi přístupy: „Metaforou tedy rozumím jazykovou konstrukci, pro niž je určující použití nějakého slovního výrazu v jiné než běžné/standardní sdělovací formaci – jako odchylku od běžného (v určitých pojetích slovníkového) užívání slov. Původce metafory pak jejím zkonstruováním a pronesením sleduje zprostředkování nějaké kognitivní zkušenosti, respektive dopomožení k ocenění nějaké skutečnosti. Metafora tak nemá žádný kognitivní obsah, její vztah k realitě spočívá v tom, co dokáže svou řečovou manifestací způsobit v mysli jejího recipienta – snad by bylo lepší říci, co dokáže tím, že vyvolá interpretační úsilí při snaze jí porozumět a uchopit ji.“ (s. 56)

Na tomto místě pouze mimochodem poznamenávám: Searlovu koncepci „nepřímých řečových aktů“, kdy záměr a význam věty se v určité situaci rozcházejí, takže věta „je mi zima“ může být pochopena jako požadavek (ten, kdo ji říká, si chce vypůjčit svetr), má velice blízkou analogii v Hejdánkové „nepředmětnosti – a Hejdánek dokonce jako příkladu užívá velmi podobné „nepřímé“ řečové akty (konstatování „prší“ je výzvou „vezmi si deštník“), a to, k čemu směřuje, rozhodně není bez vztahu ke kognitivní funkci metafory, pokud jde o to pojmenovat něco, čeho „nepředmětná povaha“ vylučuje přímé pojmenování. Možná by to bylo užitečné pro analýzy 3. případové studie.

Za přechod k druhé části práce je možné pokládat již odkaz na koncepci V. Papouška (literární dílo jako soubor řečových aktů), na který pak ve 2. případové studii těsně navazuje analýza „střetu slovníků“ a různé modalities změny paradigmatu.

Sama druhá část práce, pro kterou by měla být část první teoretickou přípravou, se věnuje postupné genezi Holana-básníka od *Blouznivého vějíře* ke sbírkám z 30. resp. 40. let. I zde se najde několik silných stránek, například právě ona již zmiňovaná případová studie věnovaná „střetu slovníků“ je zejména metodologicky zajímavá a užitečná – z odstupu máme sklon dobovou recepci ignorovat či desinterpretovat, zatímco studie velice pečlivě sleduje právě ono „diskursivní vyjednávání“, odchylování od hlavní linie a „vyjednávání“ ve věci změny paradigmatu (s. 117) - nikoli náhodou je nejsilnější indikací příštího to, co o Holanovi napsal Jindřich Chaloupecký, který měl cit pro různé podoby transcendence v moderním umění.

Třetí případová studie je složitější: Holanův vztah k Bohu a ke smrti ve vzájemném napětí těchto – pro něj – zjevně neslučitelných a nesouměřitelných pólů, napětí, které pak vede k extrémnosti jeho jazyka (Martin Dvořák, myslím, velmi dobře sleduje prefiguraci tohoto tématu již v *Blouznivém vějíři*). Zde mne ovšem trochu

zamrzelo, že obě části práce, z nichž každá má bezpochyby svůj význam i samostatně, nejsou právě prostřednictvím „případových studií“ těsněji propojeny, jak by to ostatně bylo i v souladu s názvem disertace (a samo označení „případové studie“ je vzhledem k první části poněkud matoucí). Řekl bych, že Martin Dvořák se zde sám vzdal jedinečné příležitosti, ačkoliv si ji všim, co předcházelo, dobře připravil, totiž příležitosti své chápání metafory ověřit a doložit, a to zcela konkrétně, právě na Holanově poezii (vždyť téma „zápasu o výraz“ a peripetie tohoto zápasu je zde téměř leitmotivem). Byl by myslím schopen ukázat například i to, že adjektiva „symbolická“ či „abstraktní“ ne zcela vystihují onu „kognitivní zkušenost“ a dramatickosti, kterou básně prostředkují (třeba i v samé rozpornosti či vyhocenosti). Možná to souvisí s tím, že se autor v první části zaměřil jen na určitý okruh autorů a nenaznačil, co je k nim komplementární. Vůbec tím nechci říci, že by se měl zabývat Derridovou polemikou se Searlem či jeho esejem „Bílá mytologie“ (který se vlastně věnuje katachrési). Naprosto dostačující by byla *Živá metafora* Paula Ricoeura, protože v ní se Ricoeur pokouší nalézt nějaký střed v konfliktu anglosaské a kontinentální tradice výkladu „figurativní řeči“. A možná by pro rozbor Holanovy poezie nebyl po ruce jen Mallarmé, ale například i kulteranismus Luise Góngory, jehož Holan překládal – právě jako určitý pramen metaforického extrémismu (analogicky, byť v mírnější podobě angličtí metafyzičtí básníci). Není vyloučeno, že každé nové literární paradigma rovněž sestavuje nový seznam svých předků, jimiž se legitimuje, a to by v tomto případě možná bylo užitečné prozkoumat (a to jak v rovině tematické, tak pokud jde o rovinu výrazu). Gongora stejně jako concettisté (*ingenium*) jsou cosi jako krajní podoba aristotelského chápání „kognitivní“ funkce metafory. Interpretační úsilí je svým způsobem otevřené dílem někam, dává smysl, ač nikoli explicitně.

Toto budiž chápáno spíše jako otázky či podněty autorovi disertace, která je velmi promyšlená a kultivovaná, autor se snaží pečlivě argumentovat a je více než spolehlivý tam, kde referuje. Přesto si ale myslím, že pro případnou publikaci práce by bylo třeba něco podniknout s nepříliš zjevnou návazností druhé části disertace na první.

Práci hodnotím s menšími výhradami jako vynikající a doporučuji k obhajobě.

Miroslav Petříček
Ústav filosofie a religionistiky FF UK

26. května 2020

Posudek na dizertační práci Mgr. Martina Dvořáka METAFORA V DÍLE VLADIMÍRA HOLANA

Oponent: prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

Hned na začátek je třeba říci, že předložená práce si stanovuje nejenom zajímavý a ambiciózní cíl, ale přesvědčuje svoji neuhýbavou věcností a systematickým přístupem. Na práci je sympatické, že autor důsledně dodržuje věcnou povahu svého stylu, i pomalé kroužení kolem klíčových témat, a tedy prohlubování a zpřesňování svých analýz, především těch v úvodní, teoretické části. Přistupuje tak ke svému předmětu zkoumání nejenom z pozic, ale i jazykem své metody, tj. pragmatiky a logiky. Aby bylo lze se dále podrobněji věnovat některým otázkám, které by mohly být vnímány jako základ pro obhajobu, dovoluji si konstatovat již v tuto chvíli, abych argumentačně nestrhával pozornost k jinému vyznění, závěr posudku oponenta: že je práce připravena k obhajobě a oponent předpokládá, že bude obhájena.

V úvodu práce se autor zabývá vztahem mezi jazykem a realitou a na principu Occamovy břitvy se pokouší vyjednat nejmenší podmínky pro jím zaměřenou semiózu, která je zkoumána na podkladě pragmatického uvažování o jazyce, jak jej nabídl Max Black. Přičemž Blackův závěr, že identita mezi jazykem a realitou neexistuje (budován na pragmatickém a logickém, tedy souhrnně analytickém přístupu k jazyku) jen potvrzuje sémiotické putování Umberta Eka a jeho stopování způsobů hledání dokonalého jazyka a prohlubuje tuto úsměvnou pouť o další meandr. Ostatně Blackova pozorování patří do historie (šedesátá léta) tohoto bádání, a tak v oponentovi roste otázka: proč právě Black se stal základním kamenem práce, proč se o něj doktorand opřel v úvodu své studie? Respektive, proč právě spor mezi Blackem a Davidsonem, když se tu do kříže nabízí přinejmenším ještě jeden podnětný spor, který by mohl být přiveden do úvahy jako základ kritického čtyřhlasí a na časové ose by otázku po podstatě metafory posunul blíže k nám (ostatně viz dále).

Z precizního výkladu autora doktorské práce se zdá být jako nejzřetelnější (přesto neartikulováno jasně), že Black nebyl s to zohlednit proměnu metafory v modernistickém básnictví, a tedy změnu jejího (v Blackově slovníku řečeno) kognitivního obsahu. Zajímalo by mě proto, zda autor práce uvažuje o těchto odlišných typech metafor – metafory tradiční a metafory, kterou vnáší do hry modernistické básnictví, která popírá logickou kauzalitu a proces označování nemá cílit ke konkrétnímu předmětu či jevu, ale naopak rozpojit tradiční významy. Zdá se mi správně, že Blackova interakční metafora (kterou bychom mohli označit jako typ tvořivé metafory na rozdíl od metafory zkonstatělé – viz Derrida) si ve své povaze ponechává validitu (a tím verifikovatelnost) na principu logického ve smyslu rozumově dosažitelného (induktivního) spojení významů? Podstata modernistické metafory, která nechce přiblížit neznáme, ale oddálit je, zachovat tajemství, či ludickou sílu jazyka, je také ve hře v případě Blackeova uvažování či autorova uvažování nad Blackem, nebo tento paradox jen potvrzuje invariantní princip metafory bez ohledu na její příslušnost k modernistickému básnictví? Zajímalo by mne, nakolik by bylo možné zkoumat Blackovy závěry z počátku šedesátých let s tímto pohybem derridovského odkládání, ale nikoliv upírání významu.

Chybí mi pak poněkud i srovnání s konceptem, který výrazně ovlivnil chápání metafory a znamenal radikální odklon od aristotelovského pojetí (ostatně autor dizertace se tohoto pojetí

krátce dotkne 1.4. Rekapitulace a možné východisko). Jde o Pravidla metafor Paula Ricoeura, kde se můžeme potkat s pojetím, které metaforu ukazuje jako prostředek symbolické výstavby textu, jenž vysvětluje jeho smysl. Taková metafora je pro Ricoeura sémantickou inovací, nikoliv tedy ozdobou diskurzu, ale textovou zkratkou, řečovou událostí, informací, které sděluje o realitě něco nového. Metafora má v tomto pojetí rovněž poznávací funkci (tedy ve stopě uvažování autora dizertační práce by oprávněně mohlo být i Riccoeurovo pojetí zahrnuto do počtu). A to zakládá i důvod následující oponentovy otázky, proč nebylo toto pojetí přiblíženo k rozhovoru mezi Blackem a Davidsonem. Rozvinuto o spor mezi Derridou a Ricoeurem o referenční síle metafor (přesto, že jde na první pohled o odlišné metodologické zázemí – alespoň částečně, na pohled druhý je zřejmé, že tato vzdálenost je jen povrchní) by rekonstrukce tohoto sporu jako čtyřhlasého symposia mohla být pro závěry o povaze jazyka, když pracuje ve funkci metafor, něco dalšího ozřejmit.

Velmi by oponenta rovněž zajímalo, do jaké míry by autorovo pojetí metafor jako kognitivní zkušenosti ovlivnily práce Marka Turnera a Gillese Fauconniera, v nichž uvažují o metaforickém mapování, které umožňuje naší mysli procházet a spojovat několik oblastí zkušenosti. O tomto křížovém odkazování, jak jej opisují, by bylo možné mluvit v kontextu Blackovy interakční dynamiky, zvláště, uvažují-li o vzorové (možná spíše matricové) struktuře, které rozumíme, a cílové struktuře, kterou se pokoušíme pochopit. Čímž se do hry dostává otázka činné mysli a překreslení vztahu mezi myslí a realitou. (Turner, Mark. *The Literary Mind: The Origins of Thought and Language*. Oxford, 1996; Fauconnier, Gilles. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge, Cambridge University, 1997)

V kontextu toho se oponent nyní ptá na autorův klíčový pojem metafor jako kognitivní zkušenosti, jímž vzdoruje pojetí metafor jako kognitivního obsahu. Kde je podle jeho pojetí založena identita sdělení v případě literárního textu, jenž se spolehne na významový pohyb metafor? Nezpochybňuje pojem kognitivní zkušenosti, která není identifikována/zajištěna médiem (metaforou) jako přinejmenším poukazem k obsahu významu, identitu významu jako takového a neotevívá se tu cesta k legitimizaci dezinterpretace a hyperinterpretace? Bylo by možné přeci jen v nějaké podobě uvažovat o kognitivním obsahu jako o zajištění identity významu (který není lhostejně mimo oblast výrazu ve světě aktuální zkušenosti konkrétního recipienta) jako textové kategorie, bez toho, že by se zmenšovala či spíše znevýznamňovala role recipienta i kontextu na vzniku aktualizovaného významu, a přitom by se neztratil intencionální pokyn přiřazení významu? Autor dizertační práce mluví o tom, že metafora zprostředkovává jistou kognitivní zkušenost, kterou chce podat autor recipientovi, současně, že metaforám lze rozumět několikerým způsobem (s. 80) Což není rozpor a je to v logice sémiotické teorie interpretace. Přesto či právě proto zbývá otázka, kde je zdroj identity významu jako nelhostejného procesu označování a pojmenovávání a jakou roli tu hraje metafora jako součást textové struktury a jazykový znak. Dá se pojem zkušenosti, jak jej autor kvalifikační práce představuje, vztáhnout k pojům zakoušení a zážitku? Připustíme-li že aktivita metafor se neomezuje pouze na rozumové či logické poznání (či rozpoznání vztahu v tomto mapování), ale má schopnost aktivovat i oblast iracionální (což je charakteristické zvláště pro metaforu modernistických textů)?

Tolik k části teoretické, která vyniká soustředěností analýzy, a která zakládá teoretické, ale i metodologické pole pro příkladové studie na materiálu Holanova básnictví. V kontextu makrostruktury DP ovšem překvapí, jak silný je zlom mezi úvodní, teoreticko-metodologickou částí, a následnou tj. příkladovou částí, která by měla být aplikační, ale překvapivě není. Vpravdě se jedná o pečlivou analýzu básnické obraznosti, která si vystačí s tradičním rozbohem a slovníkem literární vědy. Tato část přitom kombinuje přístup jazykové analýzy s textologickými postřehy a komentáři a tradiční práci s literárně-historickými a sociálními kontexty, a to i v podobě dějin recepce. V této části pak práce nepřináší žádné nové poznatky či dodatky k interpretaci Holanova díla, spíše nabízí zpřesnění již vyslovených soudů nad Holanovým dílem či aplikaci již zjištěných interpretačních klíčů. Úsměvně přitom práce někdy sklouzne k psychologismu a mimetickému biografismu „Vladimír Holan konec války a osvobození Rudou armádou prožíval neobyčejně intenzivně. Dokládají to už tituly textů, které bezprostředně po událostech května 1945 psal.“ (140). Je škoda, že tato část nepracuje s pojmem *kognitivní zkušenost* – při rozboru Holanovy obraznosti a jejího sémantického pohybu – a tak chybí nejenom aplikační rozměr úvodní teoretické práce, ale znejasňuje se i obsah pojmu kognitivní zkušenosti jako takový, když nenachází svoji podobu konkretizace tváří tvář básnické obraznosti a aktualizovaného procesu semiózy. Vlastně se tu, v této druhé části, neobjeví tento pojem ani jednou a výraz zkušenost tu má pouze svůj konvenční význam. Na závěr se pak toto pojetí ještě znejasňuje, a to když jej autor ve shrnutí synonymizuje s obrazem: „Své pojetí metafory jakožto řečového aktu opírám o to, že původce metafory její konstrukcí a vyslovením sleduje zprostředkování nějaké kognitivní zkušenosti, nějakého obrazu, což je ilokuční složkou tohoto řečového aktu.“ (144) Tedy nikoliv struktura, dynamický princip, vztahová kategorie, ale statický obraz.

Shrnuto. První ambiciózní a myšlenkově podnětná část studie o principu, jak metafora jako jazykový konstrukt pracuje při procesu semiózy, se nepotkává s částí druhou. Obě si však zasluhují pozornosti, a obě by si však zasloužili ještě další, hlubší, koncentrovanější rozvahy.